

УДК 316.614.034-057.36-0.57.75 (477)

Гуцуляк Н.М., Корнівська М.М., Матейчук Н.Г.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ УЧАСНИКІВ АТО

Гуцуляк Н.М., Корнівська М.М., Матейчук Н.Г. Особливості соціально-психологічної реадaptaції демобілізованих учасників АТО. У статті проаналізовано феномен соціально-психологічної реадaptaції військовослужбовців, охарактеризовано патологічний та непатологічний характер соціальної дезадаптації учасників бойових дій. Представлено специфіку реадaptaції демобілізованих учасників АТО до психотравмуючої ситуації, а також особливості реадaptaції на основі інтегральних особливостей їхнього психічного та соціального розвитку.

Ключові слова: соціально-психологічна реадaptaція, соціальна дезадаптація, якість та чинники реадaptaційного процесу учасників АТО.

Гуцуляк Н.М., Корниевская М.М., Матейчук Н.Г. Особенности социально-психологической реадaptaции демобилизованных участников АТО. В статье проанализирован феномен социально-психологической реадaptaции военнослужащих, охарактеризован патологический и непатологический характер социальной дезадаптации участников боевых действий. Представлена специфика реадaptaции демобилизованных участников АТО к психотравмирующей ситуации, а также особенности реадaptaции, обоснованных интегральными особенностями их психического и социального развития.

Ключевые слова: социально-психологическая реадaptaция, социальная дезадаптация, качество и факторы реадaptaционного процесса участников АТО.

Постановка проблеми. На даний момент наша держава для забезпечення територіальної цілісності України вимушена проводити бойові дії у вигляді антитерористичної операції (АТО) на Сході країни. В ході впровадження антитерористичної операції беруть участь люди, які після демобілізації повертаються назад в громадянське суспільство та істотно впливають на подальший розвиток соціуму. Серед багатьох наслідків (економічних, політичних, соціальних тощо), які будь-яка війна несе для суспільства, виникають також і психологічні наслідки для людей, особливо для тих, хто брав безпосередню участь у бойових діях.

Діапазон впливу факторів війни на людину надзвичайно широкий. При цьому набагато більший масштаб мають пом'якшені та відстрочені наслідки війни, що впливають не тільки на психофізичне здоров'я військовослужбовців, а й на їхню психологічну врівноваженість, свідомість тощо. Учасники бойових дій, часто навіть не усвідомлюючи цього, несуть у собі тягар болю довгі роки. Одні, в силу особистісних якостей, можуть подолати ці проблеми самостійно. Іншим необхідна психологічна допомога і підтримка протягом усього життя. Тому виявлення шляхів, які допоможуть учасникам АТО краще, швидше реадaptaватися до життя після війни, стає все більш необхідним та актуальнішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціально-психологічної адаптації вивчалася такими вченими, як Г.М. Андреева, А.М. Вейн, О.І. Зотова, Т.С. Кабаченко, Н.М. Киселів, Ю.А. Клейберг, І.С. Кон, І.К. Кряжева, І.О. Милославова, А.А. Налчаджан, Б.Д. Паригіна, А.В. Петровський, Ж. Піаже, О.Р. Ткачишина, М.Г. Ярошевський [4; 13]. Вчені розглядали її з точки зору соціалізації особистості, соціальної адаптації. У процесі соціально-психологічної адаптації дослідники виділяють стадії та притаманні їй фактори (Т.С. Кабаченко, В.Д. Кислий), показники щодо її успішності (Ю.А. Бохонкова, І.В. Дроговоз, Н.Є. Завацька, С.Ф. Зражевський, О.Б. Самохвалова, О.Д. Сафін, О.А. Урбановіч) [2; 5; 9].

Питання реадaptaції учасників АТО нині активно вивчається та досліджується як вітчизняними науковцями, психологами, так і за допомогою міжнародної спільноти, психологів, які займаються такими дослідженнями більш тривалий період (С. Басараб, О.О. Буковська, С. Васильєв, Л.І. Жаліло, А.Г. Караян, В.М. Князевич, Л. Кудрик, А.А. Кучер, М.

Мушкевич, І.В. Сиромятніков, Ю. Сурмяк, О.В. Тополь, О.А. Філатова, А. Чаплигін) [1; 3; 11; 12; 14; 15; 16].

Вчені визначають соціально-психологічну реадаптацію учасників АТО як таку, що характеризує тенденції соціального і психологічного розвитку особистості в умовах, коли вона повторно звикає до суспільства після участі в бойових діях. При цьому слід врахувати, що побудова державою системи забезпечення реадаптації учасників АТО потребує суттєвого вдосконалення та пришвидшення темпів її практичного впровадження. Для цього необхідно врахувати вже здобуті досягнення та практичні рекомендації волонтерів, практичних психологів та міжнародної спільноти: В.С. Гічун, О.В. Друзь, М.В. Кравченко, М.О. Локтев, І. Лубківський, І. Мульована, М. Мушкевич, О.Г. Сироп'ятов, О.К. Напрєєнко, В.М. Синишина, Ю. Смєлов, Р. Торговицький [6; 8; 10].

Мета статті: теоретичне обґрунтування та експериментальне з'ясування особливостей соціально-психологічної реадаптації демобілізованих учасників АТО.

Виклад основного матеріалу і результатів досліджень. А.Г. Караян, І.В. Сиромятніков визначають, що соціально-психологічна реадаптація являє собою процес відновлення в учасників бойових дій психологічного ресурсу, необхідного для повноцінного життя та активного соціального функціонування в умовах мирного життя, повторне звикання людини до соціальних умов, суспільства, праці після закінчення якої-небудь вимушеної перерви, ізоляції [11].

Як зауважує А. Чаплигін, під соціально реадаптованою ситуацією розуміємо відносно новий і незвичний для особистості стан соціального середовища, що вимагає певної перебудови її поведінки, зміни попередніх форм і способу життєдіяльності. Процес соціальної реадаптації може здійснюватися двома шляхами: на основі надбаного соціального досвіду особистість узгоджує свої дії з реальною ситуацією, або, керуючись засвоєними нормами, стереотипами, принципами тощо, вона перетворює соціальну ситуацію відповідно до своїх життєвих потреб [16].

О.В. Тополь підкреслює, що дезадаптація особистості виникає на ціннісному, психологічному, соціальному рівнях. При цьому відбувається зміна соціального статусу військовослужбовця, який на війні є професіоналом, від якості роботи якого залежить результат війни, до того ж його місія почесна і відповідальна, бо саме від нього залежить перемога та доля всієї країни. При поверненні до звичайного мирного життя, в силу того, що військовий досвід військовослужбовця не може застосувати, він виявляється неконкурентоспроможним на ринку праці, що змушує його займатись некваліфікованою працею, а часом і вдаватись до правопорушень, оскільки в «силовій сфері» він відчуває себе більш впевнено, ніж в «інтелектуальній». Зміни особистісних рис можуть стати перепонами для налагодження комунікацій в умовах миру, викликаючи соціальну ізоляцію, підтримку контактів лише з бойовими товаришами [14].

О.А. Філатова розмежує патологічний і непатологічний характер соціальної дезадаптації учасників бойових дій. Непатологічна дезадаптація характеризується окремими відхиленнями в поведінці і переживаннями суб'єкта, пов'язаними з недостатньою ресоціалізацією, соціально-неприйнятними установками особистості, отриманими під час військової служби, різкою зміною умов існування (від напружених, сповнених ризику і афективно насичених – під час бойових дій, – до досить спокійних, «сірих», «буденних» у мирному житті), розривом значущих міжособистісних відносин (втрата родини, смерть батьків), неможливістю займатися звичною роботою чи продовжувати навчання (через отримані травми, хвороби, каліцтво) та ін. [15].

Як зауважує О.В. Тополь, психологічні травми, отримані внаслідок участі у бойових діях, підпадають під класифікацію посттравматичного стресового розладу (синдрому) (термін Posttraumatic stress disorder – PTSD, введений у науковий обіг в 1980 р. М. Horowitz, В. Dohrenwend). Наслідки воєнно-травматичного стресу проявляються симптомами психологічного захисту (амнезія явна чи удавана, психічна загальмованість, уникання будь-яких спогадів або асоціацій з травмуючими подіями), «повернення» (нав'язливі спогади,

страхи, розлади сну, кошмари, непереборне відчуття тривоги, втрата відчуття радості й спокою) [14, с. 231].

О.О. Буковська, аналізуючи праці науковця М. Мушкевич, зазначає, що 58% осіб, які перебували в зоні АТО, мають посттравматичні розлади (поганий сон, кошмарні сновидіння, відчуття провини за те, що вижили, а інші загинули). За спостереженнями науковця, бійці відзначали наявність флешбеків – повернення в минулі переживання, неадекватні реакції під час голосних криків, раптових плескань у долоні, тихих кроків; погіршення пам'яті, уваги, депресивний настрій, розчарування [3, с. 30]. Г.В. Циганенко зазначає, що ці спогади і емоції можуть бути настільки реалістичними, що людині здається ніби вона знову на війні [7, с. 13].

Розробляючи власні категорії соціально-психологічної реадaptaції учасників АТО, ми опиралися на загальне уявлення про якість реадaptaційного процесу учасників АТО (А.А. Кучер, А.Г. Караян, І.В. Сиромятніков, А. Чаплигін); чинники, що обумовлюють успішну соціально-психологічну реадaptaцію учасників АТО (М.В. Боярина, В.В. Кондрюкова, М.Д. Прищак, І.М. Слюсар) [11; 16].

У дослідженні взяло участь 45 опитаних – це учасники АТО, які звільнені (демобілізовані) з військової служби. Опитування громадян проводилося в Івано-Франківській області.

Під час дослідження використовувалися тестування, зокрема методики: опитувальник оцінки стану адаптації «ОСАДА» С.І. Яковенка; багаторівневий особистий опитувальник «АДАПТИВНІСТЬ – 200»; шкала для визначення рівня відчуття загальної самоефективності, розроблена Ральф Шварцером та Матіас Єрусалемом; методика диференційної діагностики депресивних станів Зунге в адаптації Т.І. Балашової.

Проаналізувавши показники за методикою «ОСАДА» С.І. Яковенка, ми оцінили реадaptaцію демобілізованих учасників АТО до психотравмуючої ситуації, а саме: задоволення собою, своїм психічним станом, задоволення ситуацією, її динамікою, задоволення сферою міжособистісних стосунків, задоволення своїм функціональним станом, задоволення життєдіяльністю (*див. табл. 1*).

З табл. 1 ми можемо побачити, що в учасників АТО, які демобілізувалися, реадaptaція щодо задоволення своїм психічним станом, проходить вдало. Недостовірність результатів проілюструвала третина даних учасників АТО, які вважають за краще не звертати уваги на свій психічний стан, характеризуються відсутністю самоповаги. 52% задоволені собою та власним психічним станом, тобто вони вдало задовольняють свої власні потреби, розвиваються і самоутверджуються.

Серед демобілізованих половина опитуваних задоволені ситуацією в їхньому житті, її динамікою, своїм статусом, місцем у суспільстві. При цьому, третина опитуваних байдуже ставляться до того, що зараз відбувається в їхньому житті. Половина демобілізованих реадaptaувалися до ситуації в їхньому житті, більш задоволені своїм життям, розвитком подій у ньому, більше прислухаються до своїх потреб.

Як бачимо, тільки третина демобілізованих учасників АТО вдало реадaptaувалися до сфери міжособистісних стосунків, мають дружні, доброзичливі стосунки з оточуючими, а це, в свою чергу, стимулює їх до розвитку взаємин для ще більшої товариської згуртованості. Однак, половина демобілізованих байдуже ставляться до потреб та інтересів інших особистостей і їм байдуже, як ставляться до них.

З таблиці 1 видно, що 4% демобілізованих відчувають зниження працездатності у них, є загроза виснаження, незадоволеність своїм функціональним станом, відповідно, виникає потреба у психологічній консультації. Недостовірні результати, через ігнорування реальних проблем, проілюстрували 52% опитуваних, а у 36% – спостерігаються загальна і професійна успішність, нормальна працездатність.

Критерій задоволення життєдіяльністю демобілізованих свідчить, що 28% опитуваних значною мірою реадaptaувалися та задоволені тим, чим вони займаються в даний час, як відпочивають; 32% – вдало реадaptaувалися до повсякденної діяльності та здатні забезпечити собі існування, існування членів своєї сім'ї, 40% опитуваних надали недостовірні результати

через, можливо, абсолютну байдужість або, реалізують, як спосіб психологічного захисту від неприємних, обтяжливих обставин.

Таблиця 1

Особливості адаптації демобілізованих учасників АТО (у %)

	недостовірні результати	вдала адаптація	рівень «нормального» напруження без загрози для здоров'я особистості	субекстремальна напружена ситуація	складна життєва ситуація	ситуація життєвої кризи	відмовилися в опитуванні
Задоволення психічним станом	36	52	12	0	0	0	
Задоволення динамікою життєвої ситуації	36	52	12	0	0	0	
Задоволення міжособистісними стосунками	52	36	12	0	0	0	
Задоволення функціональним станом	52	36	8	4	0	0	
Задоволення життєдіяльністю	40	32	28	0	0	0	

Аналіз вивчення адаптації учасників АТО за опитувальником оцінки стану адаптації «ОСАДА» виявив, що демобілізовані учасники АТО задоволені своїм психічним станом, динамікою життєвої ситуації, міжособистісними стосунками з оточуючими. Це, на нашу думку, обумовлено тим, що демобілізовані учасники АТО повернулися в мирне життя, зорієнтувалися в особистісному та професійному житті, визначили характер міжособистісних стосунків.

Для уточнення особливостей соціально-психологічної реадаптації учасників АТО, а саме на основі оцінки соціально-психологічних та психологічних характеристик, які відображають інтегральні особливості їхнього психічного і соціального розвитку, ми використали методика «АДАПТИВНІСТЬ – 200». Дана методика дала змогу оцінити такі шкали, як поведінкова регуляція, комунікативний потенціал, моральна нормативність, військово-професійна спрямованість, схильність до девіантних форм поведінки, суїцидальний ризик, інтегральний показник рівня стійкості до бойового стресу (див. табл. 2).

Для початку ми оцінили шкалу достовірності й виявили наскільки щиро відповідали учасники АТО на запитання, тим самим настільки надійними є отримані нами результати. Ми з'ясували, що 12% опитуваних учасників АТО неправдиво відповідали на питання, тобто вони прагнуть якомога більше відповідати соціально бажаному типу особистості, а не реальному.

Як бачимо, 40% демобілізованих учасників АТО мають високий рівень поведінкової регуляції, 16% – достатньо високий рівень. А це свідчить про те, що їм характерна висока працездатність, в тому числі і в умовах вираженого стресу, висока толерантність до несприятливих психічних і фізичних навантажень, висока стійкість до дії стрес-чинників. Достатня стійкість до дії стрес-чинників – 8%; при тривалій дії явних психічних навантажень

можливе тимчасове погіршення якості діяльності – 8%.

Таблиця 2

Особливості соціально-психологічної реадаптації учасників АТО (у %)

Стени	Рівні	Ознаки поведінкової регуляції	Комунікативний потенціал	Морально-етична норма
1	вкрай низький рівень	0	4	0
2	виражені ознаки порушення	0	4	0
3	окремі ознаки порушення	16	4	8
4	дещо понижений	12	12	0
5	в цілому достатній	8	0	20
6	достатній	8	12	16
7	достатньо високий	16	12	20
8	високий	32	24	20
9		8	8	12
10		0	20	4

Однак, при цьому у досить великої кількості опитуваних (16%) виражені окремі ознаки нервово-психічної нестійкості та порушення поведінкової регуляції, спостерігається нестабільний рівень працездатності, що особливо проявляється в ускладнених умовах діяльності, недостатня толерантність до психічних і фізичних навантажень. При надзвичайно високих психічних навантаженнях можливий зрив професійної діяльності. У 12% демобілізованих учасників АТО реадаптація до нових і незвичайних умов життєдіяльності ускладнена і може супроводжуватися тимчасовим погіршенням функціонального стану організму і професійної працездатності.

Аналіз комунікативного потенціалу демобілізованих свідчить, що 52% швидко і 12% достатньо швидко реадаптуються у новому колективі, легко встановлюють контакти з оточуючими. У міжособистісному спілкуванні вони неконфліктні, завжди адекватно оцінюють свою роль і правильно будують міжособистісні взаємостосунки у колективі. Однак, слід звернути увагу, що значна частина (12%) демобілізованих учасників АТО не завжди правильно будує міжособистісні взаємостосунки, зважаючи на деяку неадекватність самооцінки та на ті ускладнення, які можуть виникати на початковому етапі реадаптації до нового колективу; 4% – міжособистісні взаємостосунки (як по горизонталі, так і по вертикалі) часто будують неправильно, хворобливо реагують на критику; у 4% – часто виникають ускладнення в побудові міжособистісних контактів з оточуючими, зважаючи на наявність неадекватної самооцінки, схильність до підвищеної конфліктності. Крім того, 4% постійно випробовують утруднення в побудові міжособистісних контактів з оточуючими, їм притаманний високий рівень конфліктності, фіксовані на образах, заподіяними оточуючими, внаслідок чого вони схильні до ірраціональних вчинків.

З табл. 2 ми бачимо, що 16% демобілізованих суворо орієнтовані на загальноприйняті й соціально схвалювані норми поведінки та суворо дотримуються корпоративних вимог, у повсякденній діяльності групові інтереси ставлять вище особистісних, їм притаманні виражені альтруїстські якості. 20% схильні дотримуватися корпоративних вимог і 20% їх дотримуються. Слід звернути увагу, що 8% демобілізованих не прагнуть дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки і соціально ухвалених вимог та в повсякденній життєдіяльності їхні особистісні інтереси переважають над груповими.

Як бачимо, серед демобілізованих 76% не притаманні ознаки, які б свідчили про суїцидальний намір. Варто звернути увагу, що у 20% за наявності затяжної військово-професійної реадаптації або труднощів у міжособистісних взаємостосунках з оточуючими

можуть виникнути думки суїцидальної спрямованості, та в 4% при такій же ситуації можуть виникнути думки про суїцидальний шантаж або завершені суїцидальні дії.

Таблиця 3

Особливості суїцидального ризику учасників АТО (у %)

Стени	Ознаки	Демобілізовані учасники АТО
1	наявність виразних ознак	0
2		4
3	наявність окремих ознак	12
4		8
5	в цілому не виявлено	0
6	Відсутні	4
7		20
8		28
9		0
10		24

Проаналізовано, що у 48% демобілізованих учасників АТО спостерігається висока стійкість до бойового стресу, що свідчить про високий рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості, що вони повністю відповідають вимогам, які висуваються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності (див. рис. 1). 28% притаманний достатній рівень розвитку реадaptaційних можливостей особистості; 20% опитуваних задовільний рівень розвитку реадaptaційних можливостей особистості, що мінімально відповідає вимогам, які пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності; 4% – недостатній рівень, що свідчить про невідповідність вимогам, які ставляться в умовах бойової діяльності.

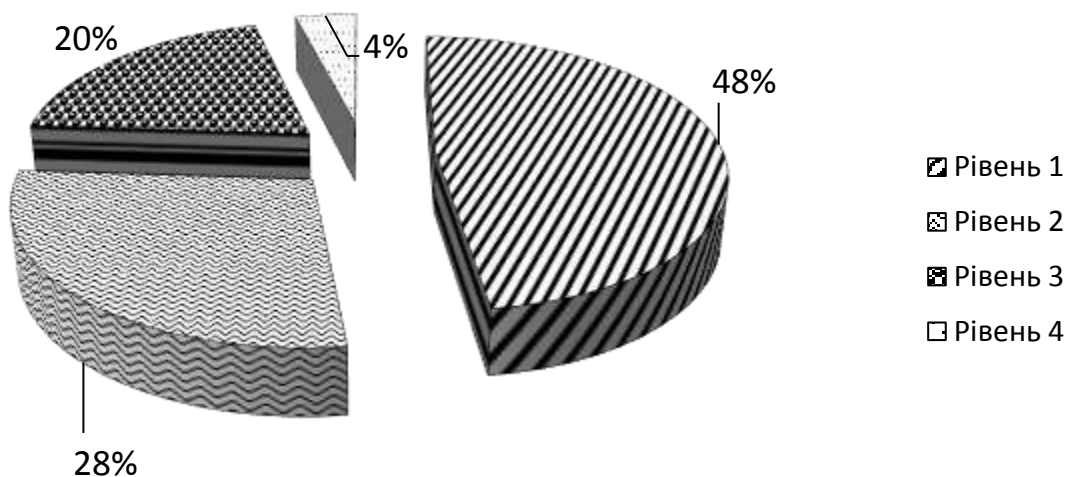

Рис. 1. Інтегральний показник рівня стійкості до бойового стресу учасників АТО (у %)

Аналіз вивчення реадaptaції учасників АТО за багаторівневим особистісним опитувальником «АДАПТИВНІСТЬ – 200» дає нам можливість сформулювати такі узагальнення:

- демобілізованим учасникам АТО притаманні окремі ознаки нервово-психічної нестійкості та порушення поведінкової регуляції, водночас, як серед тих, які служать, вони відсутні;

- серед демобілізованих є особистості, яким притаманний низький і вкрай низький рівень

комунікативних здібностей, в той час, як серед тих, які служать, таких не спостерігається;

- демобілізовані учасники АТО здатні дотримуватися моральних і суспільних норм поведінки, адже вищим рівням реадaptaції відповідають більшість опитуваних;

- більшість опитуваних виявляють бажання продовжувати свою військову діяльність, зокрема і в зоні бойових дій;

- у разі виникнення труднощів у реадaptaції чи виявленні певних труднощів у міжособистісних стосунках у невеликої частини демобілізованих можуть виникнути думки про суїцидальні дії та думки про суїцидальний шантаж або завершення суїцидальної дії;

- серед демобілізованих є ті, яким притаманний недостатній рівень розвитку реадaptaційних можливостей та невідповідність вимогам.

Для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між різними інтегральними показниками реінтеграції демобілізованих ми здійснили статистичний аналіз даних методом кореляції за Пірсоном (див. рис. 2).

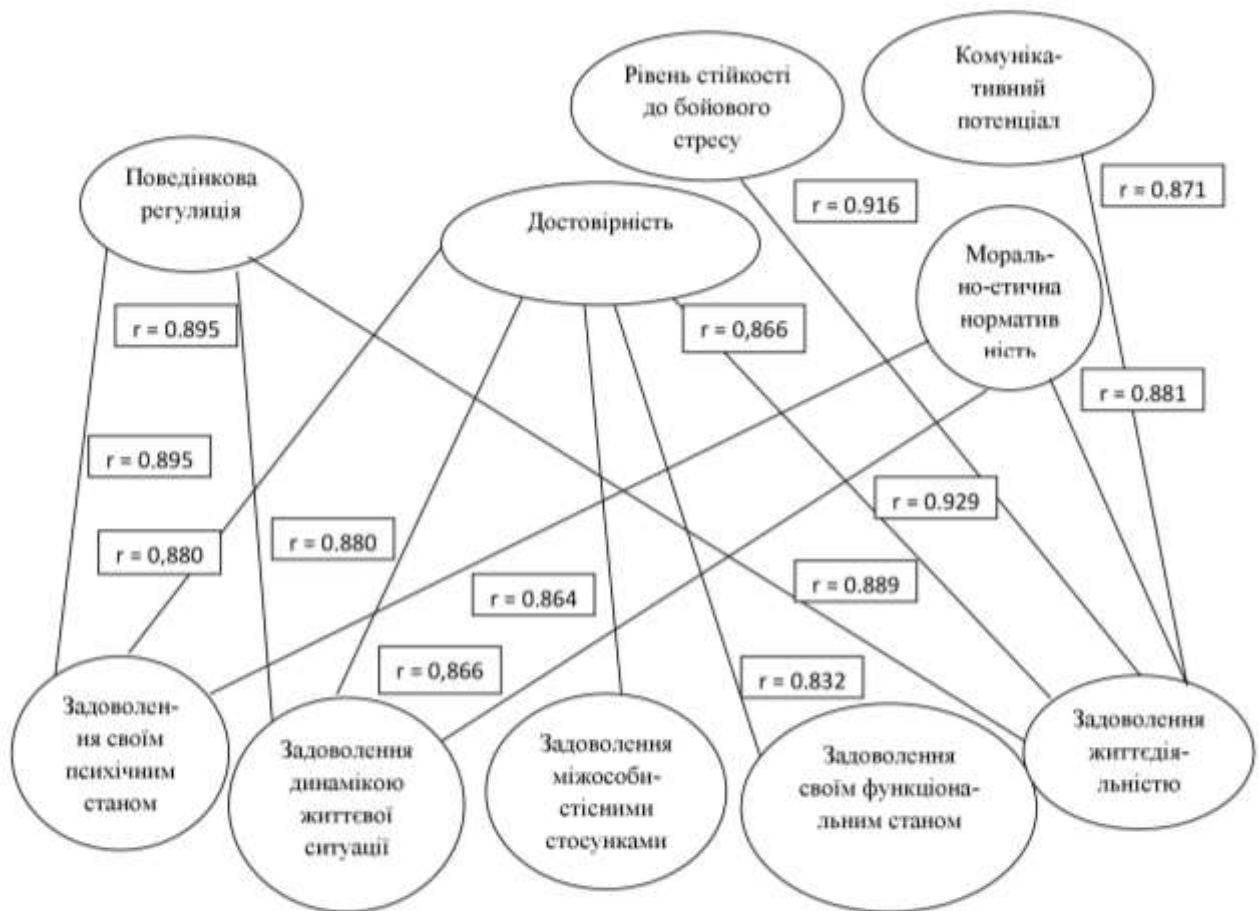

Рис. 2. Кореляційна плеяда статистично істотних зв'язків за коефіцієнтом кореляції Пірсона

Як ми можемо побачити з рис. 2, нами були виявлені прямі кореляційні зв'язки між окремими показниками методик адаптації при $p \leq 0,01$. Зокрема, виділивши найбільш значимі та суттєві зв'язки, ми можемо спостерігати, що між критеріями задоволення своїм психічним станом та задоволення динамікою життєвої ситуації існує зв'язок з поведінковою регуляцією ($r=0,895$, $p \leq 0,01$), достовірністю ($r=0,880$, $p \leq 0,01$) та морально-етичною нормативністю ($r=0,866$, $p \leq 0,01$). Це означає, що при нормальному рівні психологічного напруження, без

загрози для здоров'я та задоволеності ситуацією в житті, своїм статусом, місцем у суспільстві, демобілізовані учасники АТО мають високий рівень соціалізації, нервово-психічної стійкості та працездатності.

Виявлений зв'язок між критерієм задоволення міжособистісними стосунками й достовірністю ($r=0,864$, $p \leq 0,01$) та задоволенням своїм функціональним станом та достовірністю ($r=0,832$, $p \leq 0,01$). Це дає змогу нам стверджувати, що при побудові дружніх, доброзичливих стосунків з оточуючими та професійній успішності, працездатності ми будемо отримувати щирі, правдиві відповіді від учасників АТО.

Показник задоволення життєдіяльністю найбільш корелює із поведінковою регуляцією ($r=0,889$), достовірністю ($r=0,929$), рівнем стійкості до бойового стресу ($r=0,916$), морально-етичною нормативністю ($r=0,881$) та комунікативним потенціалом ($r=0,871$), при цьому, в усіх зв'язках $p \leq 0,01$. Це свідчить про те, що при задоволеності демобілізованих учасників АТО характером своєї діяльності в повсякденному житті покращується рівень їхньої нервово-психічної стійкості, легко встановлюються контакти з оточуючими та краще проходить процес реадaptaції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, демобілізованим учасникам АТО притаманні окремі ознаки нервово-психічної нестійкості та порушення поведінкової регуляції, виразні ознаки поведінкових відхилень та думки про суїцидальний шантаж або завершення суїцидальної дії. При цьому, демобілізовані учасники АТО готові дотримуватися моральних і суспільних норм поведінки. Виявлено статистично значущі зв'язки між ознаками, які характеризують реадaptaційний процес демобілізованих учасників АТО, а саме: між задоволенням своїм психічним станом, динамікою життєвої ситуації й поведінковою регуляцією, достовірністю, морально-етичною нормативністю; між задоволенням міжособистісними стосунками, своїм функціональним станом та достовірністю; між задоволенням життєдіяльністю та поведінковою регуляцією, рівнем стійкості до бойового стресу, морально-етичною нормативністю, комунікативним потенціалом. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у порівняльному аналізі соціально-психологічних особливостей реадaptaції демобілізованих учасників АТО та тих, які проходять військову службу.

Список використаних джерел

1. Басараб С. Зціливши тіло, вилікуєш й душу / С. Басараб // Військо України. – 2016. – №12. – С. 36–39.
2. Бохонкова Ю. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації / Ю. Бохонкова // Соціальна психологія. – 2005. – №2. – С. 45–54.
3. Буковська О.О. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій / О.О. Буковська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. – Серія: Психологічні науки. – 2016. – №128. – С. 29–32.
4. Киселев Н.М. Социально-педагогические условия адаптации студентов в педагогическом колледже : дисс. канд. пед. наук: 13. 00.01. / Н.М. Киселев. – Оренбург, 2000. – 201 с.
5. Кислий В.Д. Особливості соціально-психологічної адаптації офіцерів-випускників до діяльності в особливих умовах : дис. канд. психол. наук: 19.00.09 / В.Д. Кислий. – К., 2003. – 194 с.
6. Локтев О. Війна стосується кожного / О. Локтев // Військо України. – 2016. – № 5(187). – С. 31–41.
7. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей: практичний посібник для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих та їхніх сімей / за наук. ред. Г.В. Циганенко. – К. : ЛОГОС, 2016. – 202 с.
8. Мульована М.І. Методи психологічної допомоги учасникам АТО / М.І. Мульована // Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Серія: Психологічні науки. – 2014. – №10(14). – С. 114–116.
9. Сафін О.Д. Реабілітація та реадaptaція учасників бойових дій: психологічний аспект / О.Д. Сафін // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки. – 2016. – №1 (34). – С. 38–43.
10. Синишина В.М. Реабілітація учасників АТО методами психологічної допомоги / В.М. Синишина // Актуальні проблеми психології. – Ужгород, 2015. – Том XI, випуск 13. – С. 237–246.
11. Сиромятников И.В. Прикладная военная психология : учебное пособие / И.В. Сиромятников, А.Г. Караян. – СПб. : Питер, 2006. – 480 с.

12. Сурмяк Ю. Соціально-психологічна допомога учасникам бойових дій у подоланні посттравматичного стресового розладу / Ю. Сурмяк, Л. Кудрик // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2015. – № 3. – С. 123–134.
13. Ткачишина О.Р. Соціально-психологічна адаптація особистості, як невід’ємна складова її соціалізації / О.Р. Ткачишина // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2006. – Т. VIII. – Вип. 1. – С. 341–348.
14. Тополь О.В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції / О.В. Тополь // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 124. – С. 231–232.
15. Филатова О.А. Деадаптація личности в условиях чрезвычайных ситуаций / О.А. Филатова // Таврический журнал психиатрии. – 2011. – № 4 (57). – С. 128–133.
16. Чаплигін А. Соціальна реадaptaція у життєвій перспективі / А. Чаплигін // Соціальна психологія. – 2004. – № 5 (7). – С. 20–24.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Basarab S. Zsilyvshy tilo, vylikuiesh y dushu / S. Basarab // Viisko Ukrainy. – 2016. – №12. – S. 36–39.
2. Bokhonkova Yu. Mozhyvosti korektsii osobystisnykh chynnykiv sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii / Yu. Bokhonkova // Sotsialna psykholohiia. – 2005. – №2. – S. 45–54.
3. Bukovska O.O. Psykholohichna dopomoha simiam viiskovosluzhbovtiv, yakі povertaiutsia iz zony boiovykh dii / O.O. Bukovska // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T.H. Shevchenka. – Serii: Psykholohichni nauky. – 2016. – №128. – S. 29–32.
4. Kiselev N.M. Social'no-pedagogicheskie usloviya adaptatsii studentov v pedagogicheskom kolledzhe : diss. kand. ped. nauk: 13. 00.01. / N.M. Kiselev. – Orenburg, 2000. – 201 s.
5. Kyslyi V.D. Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii ofitseriv-vypusknikiv do diialnosti v osoblyvykh umovakh : dys. kand. psykol. nauk: 19.00.09 / V.D. Kyslyi. – K., 2003. – 194 s.
6. Loktiev O. Viina stosuietsia kozhnoho / O. Loktiev // Viisko Ukrainy. – 2016. – № 5(187). – S. 31–41.
7. My perezhly: tekhniky vidnovlennia dlia simei, viiskovykh, tsyvilnykh ta ditei: praktychnyi posibnyk dlia vnutrishno peremishchenykh osib, demobilizovanykh ta yikhnikh simei / za nauk. red. H.V. Tsyhanenko. – K. : LOHOS, 2016. – 202 s.
8. Mulovana M.I. Metody psykholohichnoi dopomohy uchasnykam ATO / M.I. Mulovana // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky. – 2014. – №10(14). – S. 114–116.
9. Cavin O.D. Reabilitatsiia ta readaptatsiia uchasnykiv boiovykh dii: psykholohichni aspekt / O.D. Safin // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Viiskovo-spetsialni nauky. – 2016. – №1 (34). – S. 38–43.
10. Synyshyna V.M. Reabilitatsiia uchasnykiv ATO metodamy psykholohichnoi dopomohy / V.M. Synyshyna // Aktualni problemy psykholohii. – Uzhhorod, 2015. – Tom KhI, vypusk 13. – S. 237–246.
11. Siromjatnikov I.V. Prikladnaja voennaja psihologija : uchebnoe posobie / I.V. Siromjatnikov, A.G. Karajan. – SPb. : Piter, 2006. – 480 s.
12. Surmiak Yu. Sotsialno-psykholohichna dopomoha uchasnykam boiovykh dii u podolanni posttravmatychnoho stresovoho rozladu / Yu. Surmiak, L. Kudryk // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. – 2015. – № 3. – S. 123–134.
13. Tkachyshyna O.R. Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia osobystosti, yak nevidiemna skladova yii sotsializatsii / O.R. Tkachyshyna // Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: zb. nauk. prats In-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. – K., 2006. – Т. VIII. – Vyp. 1. – S. 341–348.
14. Topol O.V. Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia uchasnykiv antyterorystychnoi operatsii / O.V. Topol // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. – Serii: Pedahohichni nauky. – 2015. – № 124. – S. 231–232.
15. Filatova O.A. Deadaptatsiia lichnosti v uslovijah chrezvyčajnyh situacij / O.A. Filatova // Tavricheskij zhurnal psihiatrii. – 2011. – № 4 (57). – S. 128–133.
16. Chaplyhin A. Sotsialna readaptatsiia u zhyttievii perspektyvi / A. Chaplyhin // Sotsialna psykholohiia. – 2004. – № 5 (7). – S. 20–24.

Guzuliak, N.M., Kornivska, M.M., Mateichuk, N.H. Distinctive features of ATO veterans' socio-psychological readjustment. The article analyzes the phenomenon of servicemen's socio-psychological readjustment, describes the pathological and non-pathological nature of combatants' social maladjustment. The factors influencing the course and effectiveness of ATO veterans' readjustment have been shown to include veterans' self-esteem, sense of personal social significance, proneness to conflict, communication skills, living conditions, war-caused changes in moral and ethical values and social relationships as well as the ability and desire to readjust to civilian life. The authors discuss the distinctive features of ATO veterans' readjustment in relation to their mental and social characteristics. The investigation has found significant relationships between the veterans' satisfaction with their mental condition and life and their behavioral regulation, reliability and moral and ethical normality; between the veterans' satisfaction with social relationships and functional status

and reliability; between the veterans' satisfaction with life and their behavioral regulation, combat stress resistance, moral and ethical normality, and communication skills. The follow-up research is planned to focus on the comparative analysis of socio-psychological features of the readjustment of ATO veterans and the servicemen on active duty.

Key words: *socio-psychological readjustment, social maladjustment, ATO veterans' readjustment effectiveness and factors*

Відомості про авторів

Гуцуляк Наталія Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Guzuliak, Nataliia Mykhailivna, PhD, Assoc. Prof., dept. of applied psychology, Yuriy Fed`kovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.

E-mail: n.guzuliak@chnu.edu.ua

Корнівська Мар'яна Михайлівна, кандидат психологічних наук, асистент кафедри практичної психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Kornivska, Mariana Mykhailivna, PhD, asistent, dept. of applied psychology Yuriy Fed`kovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.

E-mail: maryacha28@ukr.net

Матейчук Наталія Георгіївна, асистент кафедри практичної психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Mateichuk, Nataliia Heorhiivna, asistent, dept. of applied psychology Yuriy Fed`kovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.

E-mail: nata2cnu@i.ua

Отримано 5 березня 2018 р.
Рецензовано 22 березня 2018 р.
Прийнято 28 березня 2018 р.

УДК 159.9.378.37

Діденко М.С.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОРГАНІЗАЦІЙ

Діденко М.С. Дослідження психологічних особливостей розвитку професійно значущих якостей майбутніх менеджерів організацій. Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження професійно значущих якостей майбутніх менеджерів організацій в процесі здобуття ними професійної освіти. У результаті дослідження нами визначено, що структура професійно значущих якостей майбутніх менеджерів організацій передбачає когнітивний, мотиваційний, операційний, комунікативний та особистісний компоненти, кожний з яких має свої складові. Нами прослідковано залежність рівня розвитку кожного із зазначених компонентів професійно значущих якостей від курсу навчання. Особливості розвитку професійно значущих якостей було проаналізовано не лише в контексті здобуття освіти, але й з урахуванням таких допоміжних чинників, як: форма освіти, наявність/відсутність трудового стажу та керівного стажу, кількість років керівного стажу, стать, вік, національність, сімейний стан, регіон та місце проживання.

Ключові слова: *якість особистості, менеджер, професійно значущі якості, когнітивний компонент, мотиваційний компонент, операційний компонент, особистісний компонент, комунікативний компонент.*